

תכנית הלימודים לכיתה ו - הקניית מיומנויות בלימוד

פרק א – מבוא כללי

**"כִּי אִם בְּתוֹרַת ה' חִפְצוּ
 וּבְתוֹרָתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה"**

"מתחילה היא נקראת תורת ה', ומשעמל בה היא נעשית תורת"

(תהלים פרק א פס' ב, ורשי"ו)

עיקרו של הלימוד בבית הספר היסודי הוא העברת מסורת ישראל סבא מדור לדור. במסגרת זו מוקדשות שעות רבות ללימוד ספרי תורה ונביאים. שלש מטרות ללימוד זה:

1. הקניית האהבה לתורה
2. הקניית התוכן של התנ"ך - ידיעות והערכים
3. הקניית היכולת ללמוד

פרק זה עוסק במטרה השלישית בתוכנית הלימודים – הקניית היכולת ללמוד בספר באופן עצמאי, לגדל לומד ששערי הלימוד פתוחים בפניו. אנו נדרשים להתחיל ולהניח את היסודות לכך כבר בבית הספר היסודי על מנת שהתלמיד יגיע בבגרותו למטרה זו. עלינו להרגיל את התלמידים בצורה מובנית מגיל צעיר, בפיתוח יכולות הלימוד בתורה, שהם חלק מפיתוח הרצון והיכולת להמשיך וללמוד תורה. "לא ימוש ספר התורה הזה מפוך והגית בו יומם ולילה!"

רשימת המיומנויות הנדרשות בבית הספר היסודי, לפי כיתות:

כיתה	מיומנויות הקניה	מיומנויות ממשיכה [תרגול]
ב	קריאה מדויקת התמצאות + שמות פרשות	
ג	ביאורי מילים איתור פרטים - ציטוט	קריאה מדויקת התמצאות + שמות פרשות
ד	ציטוט - שכתוב פירוש רש"י - יסודות	ביאורי מילים איתור פרטים - ציטוט
ה	זיהוי נושא פירוש רש"י - מתקדם	ציטוט-שכתוב פירוש רש"י - יסודות
ו	השוואה	זיהוי נושא פירוש רש"י - מתקדם

עקרונות כלליים בהקניית מיומנות:

בכל יחידה ישנם פרטים רבים בהן אפשר לתרגל מיומנות. על המורה לוודא כי נשמר יחס נכון בין העיסוק בתוכן – (ידע וערכים) לבין העיסוק במיומנות. לימוד המיומנות נלווה לשיעור ומשרת את הקניית התוכן, ולא ההפך.

על מנת לשמר יחס זה כדאי לשים לב לשלשה דברים:

1. חלוקת הזמן - אין להכביד או להעמיס בהקניית מיומנות. זהו חלק נלווה לשיעור ודי לעסוק בו בנקודה אחת או שתיים בשיעור. גם בדפי עבודה ובמטלות הבית, אין להפוך את העיסוק במיומנות לעיקר. תרגול המיומנות הוא חשוב מאד, ויש לתת לו את המקום כשם שנותנים מקום למרכיבים האחרים בלימוד: פיתוח הערכים, המחשה, הפעלה, וכו'.
2. בחירת הפרטים – בכל יחידה ניתן לבחור פרטים רבים שבאמצעותם נתרגל מיומנות. חשוב להשתדל לבחור פרט משמעותי בלימוד, שהעיסוק בו הוא חוליה המסייעת להבנת התוכן המרכזי. גילוי 'חוליה' זו בדרך להבנת התוכן, יכולה להיות אתגר נעים וחוויתי לתלמידים. ובכלל, לימוד/גילוי עצמאי היא חוליה חשובה בשיעור, שיכולה להיות משמעותית וחוויתית מאד לתלמיד.
3. הקפדה על רמה מתאימה - תמיד נבחר להקנות מיומנות באמצעות משימה המתאימה לרמת התלמיד. מתן משימה מעבר לרמת התלמיד תלאה את התלמיד ותעכב את הלימוד. מתן משימה הנמוכה מרמת התלמיד איננה מפתחת יכולת.

שלבי ההקניה של מיומנות

מיומנות היא אופן חשיבה, מעין "מפתח", שבאמצעות השימוש בו מצליח התלמיד להפוך מ"אינו יודע" ל"יודע" על ידי התנסות, תהיה והסקה עצמאית, ומבלי שהמורה גילה לו את התשובה. על מנת לזמן לתלמיד עיסוק במיומנות על המורה להקפיד כי התלמיד ניצב בעצמו בפני השאלה. הקניית מיומנות היא תהליך הדרגתי.

בשלב הראשון המורה מקנה את הבסיס על ידי תיאור והגדרה של המיומנות, ובאמצעות הדגמה של השימוש במיומנות תוך כדי הלימוד.

לאחר מכן מתחיל את התהליך האקטיבי ברכישת המיומנות. השלב האקטיבי מורכב מלמידה ומהתנסות, ולאחר מכן המשגה. בשלב זה על המורה להימנע מלומר לתלמיד את התוכן, אלא לכוון את התלמיד בדרכו לגילוי עצמאי של התשובה – ביאור המילה, הגדרת הנושא או מרכיבי השוואה. על המורה לתת לתלמיד לשהות בשלב בו הוא מנסה להגיע לתשובה בכוחות עצמו.

מטלת מיומנות איננה צריכה להיות ארוכה. היא יכולה להיות שאלה קצרה מאד בתוך שיעור (לדוגמה: "מה לדעתכם פירוש המילה הזו?" "איפה לדעתכם נגמר הנושא שלנו?") או משימה קצרה במחברת.

הכוונה – בהתמודדות עם המטלה התלמיד מעלה שיקולי דעת, ואפשרויות שונות – נכונות, חלקיות או שגויות. המורה יכול להכווין את התלמיד ולסייע לו כיצד יוכל לגלות את התשובה – הסבת תשומת הלב לפרטים מסוימים, מיקוד התלמיד, וחיודוד דרכים להגעה לתשובה הנכונה.

המשגה – כיצד גילינו את התשובה? נגדיר זאת בקצרה על מנת שנוכל להשתמש באותה הדרך בפעם הבאה כאשר ניתקל בדבר דומה (דוגמאות: 'שמנו לב לפסוק פתיחה וסיום וכך הבנו מה הנושא', 'השתמשנו במילים בעלות אותו השורש כדי לבאר מילה', 'הצבנו קריטריונים להשוואה, מצאנו כמה הבדלים, וכך הבנו דבר חשוב וכדו').

פרק ב – הקניית מיומנות בכיתה ו, השוואה והבחנה

**"בְּכֹל מְקוֹם הוּא מְקַדֵּים מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן
וּבְמְקוֹם אֶחָד הוּא אוֹמֵר 'הוּא אֶהְרֹן וּמֹשֶׁה'
מְלַמֵּד שְׂשֻׁנֵיהֶם שׁוֹיֵן. זֶה כֵּן."**

(ויקרא רבה פרשה לו)

הקדמה

השוואה בין עניינים מאפשרת להבחין בדמיון ובהבדלים ביניהם, ומתוך כך להגיע להבנה עמוקה יותר של הכתוב. תשומת הלב לדומה ולשונה, לסתירה ולכפילות- מהווה בסיס חשוב לתלמיד בהבנת עולם הפרשנות. פירושים רבים בדברי רבותינו עולים מתוך השוואת כתובים.

ההשוואה תתבצע בד"כ באיסוף של פרטים דומים או נבדלים מתוך שני מקורות או יותר והצבתם זה לצד זה מתוך מטרה **להגיע להבנה** טובה יותר כדוגמת: הסקת מסקנה, לימוד מושג חדש, או הבנה בהירה יותר של המקורות מתוך ההשוואה. דוגמאות מפורטות יובאו להלן.

למיומנות ההשוואה ארבע מרכיבים:

1. איתור הדמיון הבסיסי בין העניינים.
2. כתיבת פרטים דומים ושונים.
3. קביעת מושאי השוואה (קריטריונים).
4. הסקת המסקנה/למידה חדשה.

לאורך שנת הלימודים בכיתה ו נקדיש תשומת לב תוך כדי הלימוד להקניה ותרגול של יכולת ההשוואה, לאור העקרונות שהבאנו לעיל בפרק המבוא. הקניית מיומנות היא תהליך הדרגתי.

בשלב ראשון המורה מקנה את המיומנות, ומדגים. נקדיש כמחצית שיעור לשיחה על מיומנות ההשוואה, בה נעסוק השנה מדי פעם: מהי השוואה, מתי עושים השוואה, וכיצד עושים השוואה. המורה נותן דוגמאות מהחיים, ולאחר מכן מדגים בעצמו דוגמה מלאה מתוך הנלמד בתורה.

ההשוואה תהיה בין פרטים סיפוריים בולטים ומוכרים, כאשר המסקנה העולה מהם ברורה מצד הכתוב עצמו, או מהסברו של המורה.

בשלב שני התלמידים מתחילים לתרגל בהדרגה. המורה יגדיר את המקורות להשוואה, ויכתוב את הקריטריונים להשוואה. התלמידים ימלאו את השוואה ואת השוואה, לדוגמה, בפרשת ואתחנן:

בשלב שלישי התלמידים ינסו ויציעו בעצמם קריטריונים להשוואה.

השלב המסכם של פעולת ההשוואה היא הלמידה מתוכה, המסקנה, או מה שהתחדש לנו באמצעותה, וכאן יש לשים לב: הסקת מסקנה מתוך השוואה הוא דבר מורכב, ויפיע יותר בהמשך הדרך בחטיבה ותיכון. אנחנו בתחילת הדרך, ביסודות. מטרתנו להתחיל ולהרגיל את דפוס המחשבה של ההשוואה, ונעשה זאת מספר קטן של פעמים לאורך השנה. לכן, יש צורך לוודא:

- כי כאשר אנחנו מבקשים להשוות, שני המקורות להשוואה עומדים בפני התלמיד.
 - ללוות את הלמידה ולראות שהממדים להשוואה, ומושאי ההשוואה, ברורים לתלמידים.
- כמו כן:
- אין לערוך השוואות בין עניינים מופשטים או רחבים מידי (לדוגמה: 'עשרת הדיברות' בחומש דברים מול 'עשרת הדיברות' בשמות וכדו').
 - אין לצפות מתלמיד ביסודי לערוך השוואה בין פרשנים. זהו שלב מתקדם יותר, בחטיבת הביניים.

דוגמאות:

שלב א:

1. בפרשת דברים, לאחר שלמדנו את מעשה מינוי השופטים בחומש דברים (פרק א' פסוקים ט-ז) המורה ידגים השוואה לאותו המעשה המתואר בחומש שמות (פרק י"ב בפסוקים יג-כד).
 - המורה יסביר מהו הבסיס הדומה המביא אותנו להשוואה.
 - המורה יאתר עם התלמידים פרטים דומים ושונים
 - המורה יסווג את הפרטים לקריטריונים, ויוסיף קריטריונים (כמו: מה הציע יתרו, כיצד הגיב משה, מהם הקריטריונים לשופט, מהם חובות השופט וכדו')
 - המורה יראה מה למדנו מההשוואה

שלב ב:

2. בפרשת ואתחנן בתוך לימוד עשרת הדברות נערוך השוואה בין מצוות השבת בפרשת ואתחנן לבין מצוות השבת בפרשת יתרו. הדמיון – ברור. המורה יציב את הקריטריונים, והתלמידים ימלאו את הפרטים, ויכתבו את חלקי הפרשה לאור הקריטריונים.

מצוות עשה	שמות פרק כ	דברים פרק ה
מחזור השבת בזמן	זכור את יום השבת לקדשו	שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ה' אלהיך
מצוות לא תעשה	ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלהיך:	ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלהיך:
הנימוק	לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרד אשר בשעריך	לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרד אשר בשעריך
	כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי על כן ברח ה' את יום השבת וקדשהו	למען ינוח עבדך ואמתך כמוך וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך ה' אלהיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת

המורה ידון עם התלמידים בלימוד העולה מהשוואה, (מה למדנו, מסקנה) ויחדד אותה: הציווי – למצוות שבת יש שני פנים: "עשה" - לייחד את היום השביעי בכבוד ובעונג, ו"לא תעשה" – איסור עשיית מלאכה. הטעם – יש שני טעמים לשבת: האחד – לקבוע בלבנו האמונה בבריאת העולם, והשני - לקבוע בלבנו את ההכרה כי הושו עבד ואדון ביום קודש לפני ה'.

בנוסף, התלמידים יכולים למיין את עשרת הדברות לפי קריטריונים שונים: עשה/ לא תעשה מעשה/מחשבה/דיבור בין אדם למקום/לחברו.

2א. מיון פרטים לא פעם אנו משתמשים במיון לשם ארגון וסידור הפרטים בטבלאות. גם בפעולת המיון ישנו קריטריון שעל פיו משייכים את הפרטים בפסקים. יכולת המיון משתלבת במיומנות ההשוואה. הצבת הפרטים אלו מול אלו משמשת בסיס לעמוד על דמיון ושונות. דוגמאות למיון:
מיון פרטים בפרק יד – בהמות/דגים/עופות ; בהמות טמאות וטהורות.
מיון סוגים שונים של מצוות (עשרת הדברות, פרשת כי תצא)

3. בפרשת עקב (פרק ח פסוקים א-ו) ניתן להשוות בין תנאי המדבר לבין התנאים העתידיים בא"י:

הזמן בו נמצאים שם	המדבר	ארץ ישראל
בהווה	בעתיד	
ניסי - המן	טבעי - חקלאות	
מצומצמים	רבים	
'במסכנות'	רבים (חיטה, שעורה..)	
אין	עינות ותהומות	
חול.. לא שייכים לך	ברחל, נחשת	
אין, הליכה בדרך	קבוע בנחלות בארץ	

המסקנה היא שהמדבר היא תקופה מחנכת ללמד את בני"י כי סיפוק צרכיהם תלוי בקב"ה, והחיים בארץ ישראל, שהתנאים בה הפוכים - תנאי קבע ושפע - הם מבחן לקשר עם הקב"ה.

שלב שלישי:

התלמידים מעלים בעצמם הצעות לקריטריונים להשוואה, מלבד זיהוי הדומה והשונה.

4. בפרשת עקב (פרק יא פסוקים י-ב), התורה עורכת השוואה בין ארץ ישראל לבין ארץ מצרים. לאחר הלימוד, התלמידים יוכלו להעלות בעצמם את הקריטריונים להשוואה, ולמלא את הפרטים.

ארץ ישראל	ארץ מצרים	
'אתה בא שמה'	'יצאתם משם'	מיקום בדרך
'הרים ובקעות'	מישור, 'כגן'	טופוגרפיה
מי גשמים	מהנילוס	צורת ההשקיה
'למטר השמים'/תפילה	אדם (זרעך, רגלך)	במאמץ של מי תלוי היבול
'עיני ה' א-לקיך בה'	---	הקשר עם ה'

המסקנה העולה מההשוואה היא שלמרות שיש מעלות בארץ מצרים, הרי שארץ ישראל עדיפה הימנה משום שהיא ארץ של השגחה, הקושרת בין האדם לבין הקב"ה.

5. בפרשת ראה (פרק טז) נוכל לערוך את כל הפרק בצורה של טבלת השוואה בין שלש הרגלים. בתחילה התלמידים יאתרו את הדומה הבסיסי (חגים, נקבעים לפי עונות השנה, בכלם מצוות עליה לרגל). לאחר מכן התלמידים יקבלו טבלה ויציעו בעצמם קריטריונים, ככל יכולתם, להשוואה.

סוכות	שבועות	פסח	
			עונה
			חודש
			אורך החג
			שם החג בתורה
			עליה לרגל כן/לא
			מצוה מרכזית
			הטעם לחג
			מצוות השמחה

התלמידים ימלאו את הפרטים בטבלה. ולבסוף נשאל: מה התחדש לנו מההשוואה? מהעמדת החגים אלו מול אלו.

*

השוואה לשונית

איסוף פרטי ההשוואה יכול להתרחב מעבר לפרטי התוכן, ולכלול גם **הבדלי לשון** בולטים. דוגמה אפשר להביא ממצוות השבת עצמה בהשוואה למצווה בחומש ויקרא, העוסקת באותו ענין:

כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכוֹן יְמֵיךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לְעוֹמֶת:

"אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֶת שְׁבֹתַי תִּשְׁמְרוּ אֲנִי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם.

נשאל את התלמידים: מה ניתן להשוות בפסוקים הללו?

מהו לשון הציווי, האם יש נימוק למצווה? האם נזכר שכר למצווה? מה הסדר בו מופיעים האב והאם? הילדים יאמרו את תשובותיהם, והלימוד יהווה בסיס להבאת תשובות בענין מדברי רבותינו.

מיומנויות ממשיכות לתרגול, כיתה ו

בנוסף למיומנות ההשוואה ישנן שתי מיומנויות נוספות שאנו ממשיכים את העיסוק בהן מכיתה ה. המיומנויות מפורטת בתוכנית הלימודים בכיתה ה, ומזכיר כאן בקצרה:

1. זיהוי נושא והגדרתו

מיומנות זו היא, למעשה, היכולת לתת תשובה לשאלות: "על מה מדובר כאן?", "מהו הנושא בו עוסק הפרק?". זוהי יכולת יסודית, המאפשרת ללמוד בצורה יעילה ולהגיע להבנה ברורה ועמוקה יותר של הנלמד – לא רק זיכרון מצטבר של פרטי מידע, אלא הבנה המבוססת על הכרת העניין השלם וחלקיו. מיומנות זו נשענת על יכולות שפתיות וחשיבתיות כדוגמת: הבנה מילולית מדויקת של הנקרא, חשיבה מכלילה, זיהוי רעיון מרכזי ויכולת לסכם ולתמצת רעיון מרכזי.

במה נוכל להיעזר כדי לזהות את הנושא ולהגדירה?

- א. באמצעות איתור פרטי תוכן עיקריים.
- ב. באמצעות גבולות היחידה זיהוי פסוקים/מילים/ביטויים של פתיחה וסיום.
- ג. באמצעים ספרותיים – שימוש במילה מנחה/מילה מרכזית.
- ד. באמצעות זיהוי פרשיות (פתוחה/סתומה).

החל מכיתה ה אנו משלבים משימות שבהן התלמיד פועל באופן עצמאי:

- מאתר את הנושא המרכזי, או נותן כותרת (לנושא, לפרק, או לחלוקה פנימית בתוך פרק)
- מאתר את הנושא המרכזי בעזרת איתור מילת מפתח – מילה מנחה או מרכזית.

רמת הקושי של איתור הנושא משתנה בהתאם למכלול מרכיבים ביחידה: מהו אורך היחידה? מהי רמת הקושי של המילים? עד כמה בולטים פרטי התוכן המרכזיים? האם ישנם פסוקי פתיחה וסיום מובהקים?

על המורה לשקול איזו יחידה מתאימה לתת לתלמידים לזהות בעצמם את הנושא. המיומנות יכולה להשתלב בפתיח של הוראת יחידה, כאשר המורה והתלמידים מזהים ומגדירים יחד את הנושא התוכני של היחידה כחלק מהלימוד.

2. הוראת פירוש רש"י

הוראת פירוש רש"י היא חלק ממשימת הלימוד בכיתות ד-ו. רשימת דיבורי המתחיל ללמידה נמצאת בעמודה המרכזית [במתווה המפורט שבאתר](#). מוקד הלמידה בפירושי רש"י הוא תוכן הפירוש, והערכים והמסרים שבו. עם זאת, בתוך הלימוד אנו מקנים לתלמידים את ההכרות עם דרך הפירוש (דפוסי הפירוש ומטבעות הלשון המרכזיות), ואת יכולת הלימוד ברש"י:

הדרגת הלימוד בפירוש רש"י על פי הכיתות השונות:

כתב	שונות	התמצאות	שאלה ותשובה	תוכן ומסרים	כיתה
הבנת כתב רש"י		זיהוי והבנת המושג "דיבור המתחיל"		שאלה ותשובה בפירוש רש"י	ד: הבנת תוכן דברי רש"י
"דבר אחר", "כתרגומו", "ואונקלוס תרגם"	משל ונמשל בדברי רש"י, סמיכות פרשיות		וכן: סתירה בין מקראות		ה: הכרת המסרים החינוכיים והערכיים שבפירושו
"יכול.. תלמוד לומר", "כמשמעו", "ומדרשו" או "ורבותינו אמרו"			וכן: שאלה של רש"י		ו: כיתה

דוגמאות שונות:

"יכול.. תלמוד לומר" - רש"י דברים פרק ו: (ז) ובשכבך - יכול אפילו שכב בחצי היים תלמוד לומר ובקומך. יכול אפילו עמד בחצי הלילה, תלמוד לומר בשבתך בביתך ובלכתך בדרך. דרך ארץ דברה תורה, זמן שכיבה וזמן קימה.

"כמשמעו" - רש"י דברים פרק טז (יט) לא תטה משפט - כמשמעו.

רש"י דברים פרק כ: (ח) הירא ורך הלבב - רבי עקיבא אומר כמשמעו, שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה.

"ומדרשו" או: "ורבותינו אמרו" - רש"י דברים פרק א: (ו) רב לכם שבת - כפשוטו. ויש מדרשי אגדה: הרבה גדולה לכם ושכר על ישיבתכם בהר הזה - עשיתם משכן מגורה וכלים, קבלתם תורה, מניתם לכם סנהדרין.."

רש"י דברים פרק כב: (א) לא תראה אותו שתתעלם ממנו, זהו פשוטו. ורבותינו אמרו פעמים שאתה מתעלם.

שאלה סמויה - רש"י דברים פרק ה: (יא) שמור - ובראשונות הוא אומר זכור, שניהם בדבור אחד ובתיבה אחת נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו.

סתירה - רש"י דברים פרק טו: (ד) אפס כי לא יהיה בך אביון - ולהלן הוא אומר כי לא יחדל אביון, אלא בזמן שאתם עושים רצונו של מקום, אביונים באחרים ולא בכס, וכשאינן אתם עושים רצונו של מקום אביונים בכס."

הבאה מדברי מפרשים אחרים: בכיתות ה-ו אנו ממליצים למורה להביא, במספר מצומצם של פעמים, פירוש של אחד ממפרשי התורה האחרים, וכך להציג דמויות נוספות מגדולי ישראל, מפרשי התורה: אונקלוס, אבן-עזרא, רמב"ן, רשב"ם. כך נחשפים התלמידים לכך שפסוקי התורה נלמדו לאורך הדורות ע"י גדולי ישראל, אשר לא פעם חלקו זה על זה בביאורם וכי אותו הפסוק יכול להתפרש בכמה אופנים. "אלו ואלו דברי א-לקים חיים".